

SZEMLE

Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Bp. 1998. Balassi Kiadó. 184 l.

A Balassi Kiadó igen hasznosnak ígérkező oktatási segédlet sorozatot indít útjára. A régi könyvekkel és kéziratokkal foglalkozók számára, az utánpótlás kinevelése érdekében és a nagyközönség tájékoztatása céljából a legjobb szakemberekkel rövid összefoglalásokat írat a magyarországi könyv- és könyvtártörténet egyes résztemáiról (könyvtár-, nyomda-, kötetéstörténet, stb.).

E vállalkozást az indokolja, hogy az utóbbi évtizedekben igen jelentős előrehaladás történetelt – Klaniczay Tibor, Mezey László, Borsa Gedeon, Keserű Bálint iskolateremtő munkájának köszönhetően – a könyvtörténeti forrásfeltárás és publikálás területén. Megkezdődött és folyamatos a töredékek, kézírások és nyomtatott dokumentumok igényes katalógizálása és bibliografizálása, a könyvtárakra vonatkozó levéltári források feltárása és publikálása és a régi hazai nyomdák betűtípusainak nyilvántartásba vétele. Ezek az új alaputatások nemcsak jelentősen gazdagítják, hanem nagy mértékben módosítják is az eddig kialakult képet. Ideje hát, hogy új, korszerű kismonográfiák szülessenek.

Az első témakör a hazai könyves kultúra kibontakozása és alakulása a kezdetektől a 18. század első évtizedeig. Szerzői két újabban kutatott forrástípus szakértői: a fragmentumkutató Madas Edit és a levéltárakban szunnyadó könyvjegyzékek bűvára: Monok István. Valójában van a könyvnek harmadik szerzője is: Csapodi Csaba. Valószínűleg azért nem szere-

pel az ő neve a szerzők között, mert a kötetbe felvett tanulmánya másodközlés.

Madas Edit része az *Írás, könyv és könyvhasználat a középkori Magyarországon 1000–1526* címet viseli és több mint fél évezred hazai könyvtártörténetét foglalja össze. Elsőként a középkori könyvkultúra kutatásának forrásait tárgyalja logikus rendben a fennmaradt kódexektől és nyomtatványoktól a bennük található olvasói megjegyzésekig. Az elemzések döbbenetes számadatokat tartalmaznak: a Mezey László által feltételezett 55 000 kézirattal szemben mindössze 3000 kötet kézíratos és nyomtatott dokumentum maradt fenn, amelyet minden bizonytal e korszakban Magyarországon használtak. A kódexekkel és nyomtatott könyvekkel kapcsolatos technikai és anyagi kérdések (kódex, iróanyagok, könyvbeszerzés módjai stb.) bemutatása után következik Madas összefoglalásának legfontosabb fejezete a „Könyvhasználat a középkori Magyarországon”. A címadás tökéletes, hiszen a könyv ebben a korban eszköz volt, amelyet az egyházi intézményekben a liturgiában, a pasztorációban, az oktatásban vagy a jogszolgáltatásban használtak. Éppen ezért lehet történetét az egyházi intézményrendszerhez és feladatköreihez kapcsolódóan bemutatni. Az alapos, példákkal jól illusztrált elemzés során választ kapunk arra, hogyan alakult ki a térítés és a szerzetesrendek magyarországi történetének kezdetén importált könyvkultúrából a hazai latin írásbeliség. Milyen tényezők hatására vált a könyv használati tárgyból személyes olvasmányá 1470 és 1526 között, és hogyan bontakozott ki a magyar nyelvű kódexirodalom, amely a latinul

nem tudó apácákat és a laikus férfiszerezeteket látta el épületes olvasmánnyal. S hogy a középkor végére nem csupán az olvasni, hanem az írni tudás is egyre jobban elterjedt. Ugyanakkor az elemzés arra is utal, hogy Magyarországon tartósan működő egyetem híján hiányzott az igazi tudományos műhelymunka, ezért nincsen nevezetes, hazai szerzőtől származó tudományos munka a fennmaradt középkori dokumentumok között.

Madas Edit jelzi, hogy még nem az összes, rendelkezésre álló dokumentum van feldolgozva. Teljesen egyetérthetünk vele abban, hogy pl. a 40 középkori könyvjegyzék mutatóval ellátott kritikai kiadására igen nagy szükség lenne.

A magyarországi reneszánsz könyvkultúráról – ezen belül a Bibliotheca Corviniánáról és a magyarországi humanisták tékáiról a kötet átvette Csapodi Csaba fent már említett írását. Indokolt ez, hiszen e területen az ő korábbi összefoglalása óta nem történt olyan nagyobb horderejű felfedezés, ami módosítaná a *Magyar könyvtártörténet 1000–1771-ig* című könyvben (Bp. 1987. Gondolat Kiadó) írottakat.

A 16–17. század hazai könyves kultúrájának bemutatására – kis kitekintéssel a 18. század első évtizedeire – Monok István vállalkozott. *A könyvtárak és a könyvolvasás a Kárpát-medencében, 1526–1730* című tanulmánya bevezetőjében ő maga mondja ki, hogy az olvasás- és könyvtörténet levéltári forrásainak feltárása még nem fejeződött be, sőt a már kiadott új dokumentumok feldolgozása is csak most kezdődött el igazán, mégsem tartja korainak ezt az összegzést, mégha „állításai néha csak a hatalmas dokumentumszöveggel foglalkozó szakember első benyomásait rögzítik” (88.) Írását az olvasmánytörténeti források számbavételével és bemutatásával kezdi. Néhol kijelöli a további kutatás irányát is. Így a könyvbejegyzésekről szólva – nagyon helyesen – a ma meglévő könyvvállomány kézírásos bejegyzéseinek országos nyilvántartását sürgeti.

A következő nagy fejezet áttekintést ad a Mohácsot követő évszázadokban átalakult művelődési intézmények könyvtáiról. Az eddigi

gyakorlattal szakítva, amely egyházi és világi intézményekben gondolkodott, ő leválasztotta az iskolákra vonatkozó források tárgyalását az egyháziakétól annak ellenére, hogy a kor oktatási intézményei egyházi irányítás alatt álltak. Ez nem is lenne baj, csak az egyházi fejezetekben is kellett volna egy fél mondat, ami a mai olvasót az iskolai könyvtárak fejezetéhez utalta volna.

Monok más pontokon is szakított az eddigi felfogással. Így pl. tagadja Csapodi Csabának azt a feltételezését, hogy Handó György 15. századi pécsi püspök gyűjteménye lett volna az első magyarországi nyilvános könyvtár (111.), ami ugyanebben a kötetben a 77. lapon olvasható. Ugyanígy ütközik kettejük véleménye a Corvinák egyes köteteinek Budán maradása esetében is (73., ill. 109–110.).

A következő nagy fejezet a magánkönyvtárak összetételéről ad érdekes és színes képet társadalmi rétegenként ill. foglalkozások szerinti csoportosításban. Így megtudható, hogy főnemeseink, főpapjaink, tudósaink vagy polgáraink stb. milyen könyveket gyűjtöttek, illetve olvastak az adott korszakban, mennyire követték az európai szellemi áramlatokat.

A tanulmányt „Az olvasmányok nyelvi összetételéről” és a „Könyvgyűjtési szokásokról” szóló érdekes áttekintések zárják.

Nem tudjuk megállni, hogy saját kutatási területünkről ne hozzunk egy példát Batthyány Ferenc könyvtárára vonatkozóan. 1614. január 10-én és az azt követő napokban ugyanis nem kisebb személyiség rendezte az ő könyvtárát Németújvárott, mint Szenci Molnár Albert. „Gyurkó öcsémmelel vitettünk Ujvárbá az urhoz. Felhántam, kiraktam a bibliothekát” (Vö.: Dézsi Lajos: *Szenci Molnár Albert Naplója, levezetése és irományai*. Bp. 1898. 62.).

Tulajdonképpen az ilyen jellegű monográfiáknak ez is az igazi haszna, hogy további gyűjtő- és kiegészítő munkára ösztönözzenek. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy a kötetnek jól használható mutatórendszere is legyen. Ennek egyik elemére láthatóan törekedtek a szerkesztők: fejezetenként ugyanis van ajánlott irodalom. A tanulmányoknál sajnos hiányoznak a

jegyzetek, sok helyütt az irodalmi hivatkozások eléggé dodonaiak, főleg, ha az egyetemi hallgatókra gondolunk, akik csak most ismerkednek e kutatási területtel. Pl. a külföldi szakirodalom felemlegetésekor különösen nagy e vonatkozásban a hiányérzetünk (102–103.). Nagyon hiányzik a kötetből a névmutató. Tudom, egyetemi segédkönyvek esetében ez nem általános szokás, de a szerzők és a Kiadó a nagyközönséget is célba kívánják venni e kiadvánnyal, s valószínűleg biznak abban, hogy a szakemberek is „használói” lesznek e kötetnek. Így azonban ha azt keresik, hogy egy-egy intézmény vagy magánszemély könyvtárára vonatkozóan találnak-e adatot, nem kerülhetik el, hogy a kötet „olvasóivá” is váljanak.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter. Szeged, 1997. 695 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35.)

„Budapestben és Leidenben, Kolozsvárott és Strasbourgban, Szegeden és Varsóban élők, a legtágabban értelmezett művelődéstörténet szakemberei nyújtják át köszöntés gyanánt a hetven éves Keserű Bálintnak ezt a kötetet” – olvassuk a Balázs Mihály és Jankovics József tolla alól kikerült *Dedicatio* első mondatában. Negyvenhét tanulmány (köztük hét német, egy angol nyelvű) írója: tekintélyes, tapasztalt és ígéretes pályakezdő tudós, tisztelgő kolléga és hálás tanítvány köszönti Magyarországból, Erdélyből és külhonból (tizenhárom személy) a József Attila Tudományegyetemen több mint negyvenöt éven át kiváló eredménnyel, ma is lankadatlan energiával oktató-nevelő tanárt, a fáradhatatlan tudományszervezőt, a sokoldalú tudóst.

A kötet csaknem valamennyi munkatársának dolgozata Keserű Bálint tudományos eszméihez illeszkedik, az ő érdeklődési területé-

nek kérdéseivel kapcsolódik. Tárgyukat a kora újkori eszmeáramlatok, a rációból fakadó gondolkodás, a sokféle vallási újítások, változatos életszemléletek, a lényegyet vagy csak az árnyalatokat érintő értelmezési különbségek, filozófiai és hitbéli meggyőződések keltette viták, elméleti síkon folyó vagy háborúskodást kiváltó állásfoglalások, filozófiai és hitbéli meggyőződések, megvalósítási szándékolt vagy kudarcba fulladt kísérletek, elsősorban írásban, könyvekben folyó eszmeharcok szolgáltatják. A Keserű-iskola egyik kedvenc témájaként az eszmétörténeti tárgyú tanulmányok mellett teret kap az iskolázás, egyetemre járás (*peregrinatio academica*) mint a különféle törekvések hazai befogadásának segítő módja. Olvashatunk látványlag jelentéktelennek tetsző adatokat peregrinációs albumokban, amelyek azonban fontos személyes kapcsolatokat dokumentálnak, új felismeréseket, eszméléseket, összefüggéseket mutatnak. Természetesen fontosabb magukat az új áramlatokat megismertető, a régebbi fogyatékoságot, esetleg tévedéseket kiigazító írások. A kötet szerkesztőinek érdeme, hogy ilyen vonatkozásban sikerült külországi munkatársakat is felvonultatniok. Általuk a magyar kutatók új ismereteket szerezhettek, bár közülük egyik-másik magyar szempontból érdektelen (Martin Birker, Carlos Gilly, AArt de Groot).

A tanulmánykötet olyan számos – és változatos témájú – dolgozatot tartalmaz, hogy ismertetésében még címszerűleg sem emlékeztünk meg mindegyikükről. A kiadvány szerkesztői a tanulmányok közlésében nem követtek rendszerező elvet. A szóba kerülő dolgozatokat mondanivalójuk alapján csoportosítva próbáljuk meg bemutatni. Elnézést kérünk mindazoktól, akiknek munkája itt nem kerül említésre; elmaradásukat terjedelmi okok magyarázzák, semmiképpen nem az értékelő minősítés.

Legnagyobb számban találjuk az eszmétörténetnek nevezhető tárgykörből merítő tanulmányokat. Főleg ha ideszámítjuk a hit dolgával, különböző vallási felfogásokkal, irányzatokkal, újító törekvésekkel foglalkozó írásokat. Keserű Gizella (*Andrzej Wiszowaty Religio Rationalisa és Erdély*) a Lengyelországból